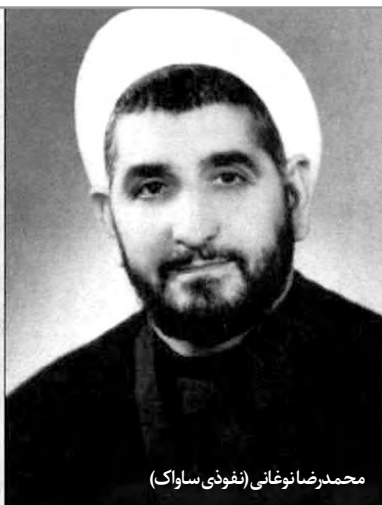
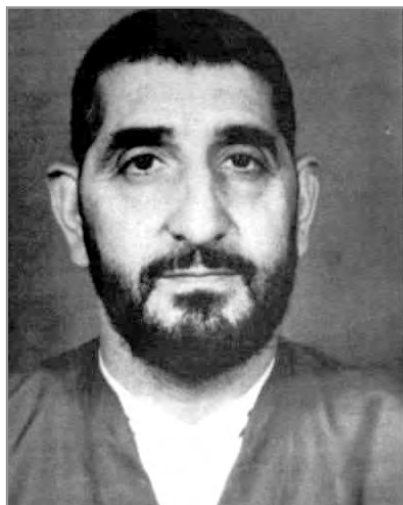

ایستادگی در برابر نفوذ

ساواک چه طرحی برای
به حاشیه راندن
آیت الله العظمی میلانی داشت؟

محمدرضا نوغانی (نفوذی ساواک)

موضع گیری کنند. آیت الله العظمی میلانی که خود از ارکان مبارزه بود، محمدرضا نوغانی را به عنوان نماینده مورد اعتمادش به قم فرستاد تا هماهنگی های لازم را با آیات عظام گلپایگانی، مرعشی نجفی و ... به عمل آورد. اما ساواک که طراح اصلی این سفر بود، مأموریتی معکوس برای «فرات» تعریف کرد. وظیفه نوغانی این بود که در ظاهر یک انقلابی دلسوز، با مراجع دیدار کند، اما در محتوای مذاکرات، بذر ناامیدی و انفعال بپاشد. او مأموریت داشت با القای بی اثر بودن صدور اعلامیه و ترسیم فضایی تیره و تار از سرکوب رژیم، زمینه های ذهنی مراجع را برای اقدامی هماهنگ تخریب کند. اسناد ساواک و یادداشت های تحلیلی آن دوران نشان می دهد که مأمور نفوذی با مهارت تمام، به جای ایجاد همگرایی، تلاش کرد تا مراجع قم را از هرگونه اقدام تند و صریح منصرف سازد. (۲)

حضور در واقعه «مسجد فیل»

نقش آفرینی نوغانی تنها به مأموریت های برون شهری محدود نمی شد. او در داخل مشهد نیز به عنوان سوپاپ اطمینان رژیم عمل می کرد. واقعه مسجد فیل و درگیری های خونین آن، خشم مردم مشهد را برانگیخته بود. در گزارشی از ساواک آمده است که نوغانی در سخنرانی صبح جمعه ۲۶ مهر ۱۳۴۲ در منزل آیت الله العظمی میلانی، کوشید تا با سخنانی مسالمت آمیز و دعوت به آرامش، مردم را از پیگیری خون خواهی و انتقام منصرف کند. نکته جالب توجه، هوشیاری بخشی از بدنه بازار و مردم انقلابی نسبت به این مواضع سازشکارانه بود. اسناد نشان می دهد که جمعی از بازاریان پس از این سخنرانی به آیت الله العظمی میلانی مراجعه و با گلایه از مواضع نوغانی، آمادگی خود را برای هرگونه اقدام عملی اعلام کردند: «ما حاضریم کاری کنیم که این گفته های نوغانی که خیلی مسالمت آمیز بوده، جبران شود... اگر سکوت کنیم از ما سواری خواهند گرفت» (۳) این سند نشان می دهد که بدنه انقلابی، گاه جلوتر از رابطین بیوت حرکت می کرد و تلاش نفوذی ها برای کنترل خشم انقلابی، همیشه موفقیت آمیز نبود.

ارج و قرب بود. او به عنوان سخنران در مجالس این بزرگان حضور می یافت و همین امر، پوشش امنیتی مناسبی برای فعالیت های بعدی او فراهم می کرد. نقطه عطف زندگی سیاسی او، دستگیری در سال ۱۳۴۱ خورشیدی و در منزل آیت الله قمی بود. ساواک با بهره گیری از دو اهرم کلاسیک سرویس های جاسوسی، یعنی «تهدید و تطمیع»، موفق شد مقاومت او را بشکند. نوغانی پس از آزادی، دیگر آن مبارز سابق نبود، بلکه به منبعی با کد «فرات» برای ساواک تبدیل شده بود (۱) اهمیت این جذب در آن بود که نوغانی به دلیل سابقه و ظاهر انقلابی، همچنان مورد اعتماد علما باقی ماند. این «اعتماد»، سرمایه اصلی ساواک برای نفوذ به لایه های درونی تصمیم گیری در بیت آیت الله العظمی میلانی بود. او توانست سال ها نقش دوگانه خود را بازی کند؛ در ظاهر، زبان گویای مرجعیت و رابط امین علما بود و در باطن، مجری دقیق سناریوهای دیکته شده از سوی پرویز ثابتی و مقامات امنیتی ساواک خراسان.

راهبرد تخریب اتحاد

یکی از اصلی ترین کارکردهای نفوذی ها در بیوت مراجع، ایجاد اختلال در شبکه ارتباطی روحانیت بود. رژیم پهلوی به خوبی می دانست که خطرناک ترین سناریو برای بقای سلطنت، اتحاد مراجع قم و مشهد و صدور بیانیه های هماهنگ در مناسبت های حساس است. بر همین اساس، مهمترین اقدام خائنانه نوغانی در سال ۱۳۴۴ عملیاتی شد. در آستانه سالگرد قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، فضای سیاسی کشور ملتهب بود و انتظار می رفت مراجع تقلید با صدور اعلامیه ای مشترک، یادشدهای این قیام را گرامی بدارند و علیه رژیم

در دهه های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ خورشیدی، ساواک با درک جایگاه راهبردی مشهد به عنوان یکی از کانون های اصلی مبارزه، تمرکز ویژه ای بر کنترل بیت آیت الله العظمی سید محمد هادی میلانی داشت. اسناد به جای مانده از ساواک، پرده از پروژه های پیچیده برمی دارد که در آن، نه از طریق تقابل مستقیم، بلکه با بهره گیری از عنصر «نفوذ»، تلاش شد تا ارتباط مرجعیت با بدنه انقلابی جامعه قطع و چهره مبارزاتی ایشان مخدوش شود؛ هر چند این تلاش ها به نتیجه مورد نظر رژیم نرسید، اما حاشیه های زیادی ایجاد کرد. محور این عملیات، شخصی به نام «محمدرضا نوغانی» بانام مستعار «فرات» بود. این گزارش، با استناد به مدارک تاریخی موجود، به بررسی چگونگی این نفوذ، اهداف ساواک و تأثیرات آن بر جریان مبارزه در مشهد می پردازد.

بسترشناسی نفوذ

یکی از بخش های مهم عملیات های اطلاعاتی ساواک، انتخاب مهره هایی بود که کمترین شک را در میان انقلابیون برمی انگیزختند. محمدرضا نوغانی، نمونه ای بارز از این نوع انتخاب بود. نخستین نکته ای که در بررسی شخصیت او باید مدنظر قرار گیرد، تفکیک هویت وی از عالم ربانی و تولید وقت مدرسه نواب، مرحوم «میرزا علی اکبر نوقانی» است. تشابه اسمی نباید پژوهشگر تاریخ را به اشتباه اندازد؛ چرا که محمدرضا نوغانی نه یک اندیشمند دینی تراز اول، بلکه واعظی با سطح تحصیلات معمولی محسوب می شد. متأسفانه، نوغانی در پیشینه خود، همکاری با جمعیت فدائیان اسلام را هم یدک می کشید و به دلیل همین سابقه، در میان بیوت علما از جمله بیت آیت الله العظمی میلانی و آیت الله قمی دارای